

פרק א'. אברהם אבינו כופר בעבודה זרה.

א'. מתי הופיעה לראשונה תופעה של עבודה זרה?

ולשת גם הוא ילד בן ויקרא את שמו אנוש אז הוחל לקרא בשם ידוד:
 כש"י: אז הוחל – (לשון חולין) לקרא את שמות האדם ואת שמות העלבים בשמו של הקדוש כרוך הוא לעשותן
 עבודה זרה ולקרותן אלהות:

בראשית פרק ד, כו

ב'. צדיקי הדור הוצרכו לסתור דעות משובשות

אז הוחל לקרא בשם ה'. אז התחילו צדיקי הדור לדרוש לרבים את שם ה'. כענין "ויקרא שם
 בשם ה' אל עולם", כי הוצרכו לסתור דעות עובדי כוכבים, וגלולים שהתחילו אז, כדברי רז"ל:

ספורנו שם

ג'. איך הגיעו אנשים לעבודת אלילים?

בימי אנוש טעו בני האדם טעות גדול ונבערה עצת חכמי אותו הדור ואנוש עצמו מן הטועים
 היה, וזו היתה טעותם, אמרו הואיל והאלהים ברא כוכבים אלו וגלגלים להנהיג את העולם
 ונתנם במרום וחלק להם כבוד והם שמשים המשמשים לפניו ראויין הם לשבחם ולפארם
 ולחלוק להם כבוד, וזהו רצון האל ברוך הוא לגדל ולכבד מי שגדלו וכבדו, כמו שהמלך רוצה
 לכבד העומדים לפניו וזהו כבודו של מלך, כיון שעלה דבר זה על לבם התחילו לבנות לכוכבים
 היכלות ולהקריב להן קרבנות ולשבחם ולפארם בדברים ולהשתחוות למולם כדי להשיג רצון
 הבורא בדעתם הרעה, וזה היה עיקר עבודת כוכבים, וכך היו אומרים עובדיה היודעים עיקרה,
 לא שהן אומרים שאין שם אלוה אלא כוכב זה, הוא שירמיהו אומר מי לא ייראך מלך הגוים כי
 לך יאתה כי בכל חכמי הגוים ובכל מלכותם מאין כמוך ובאחת יבערו ויכסלו מוסר הבלים עץ
 הוא, כלומר הכל יודעים שאתה הוא לבדך אבל טעותם וכסילותם שמדמים שזה ההבל רצונך
 הוא.

ואחר שארכו הימים עמדו בבני האדם נביאי שקר ואמרו שהאל צוה ואמר להם עבדו כוכב
 פלוני או כל הכוכבים והקריבו לו ונסכו לו כך וכך ובנו לו היכל ועשו צורתו כדי להשתחוות
 לו כל העם הנשים והקטנים ושאר עמי הארץ, ומודיע להם צורה שבדה מלבו ואומר זו היא
 צורת הכוכב פלוני שהודיעוהו בנבואתו, והתחילו על דרך זו לעשות צורות בהיכלות ותחת
 האילנות ובראשי ההרים ועל הגבעות ומתקבצין ומשתחווים להם ואומרים לכל העם שזו
 הצורה מטיבה ומריעה וראוי לעובדה וליראה ממנה, וכנהיהם אומרים להם שבעבודה זו תרבו
 ותצליחו ועשו כך כך ואל תעשו כך וכך, והתחילו כוזבים אחרים לעמוד ולומר שהכוכב עצמו
 או הגלגל או המלאך דבר עמהם ואמר להם עבדוני בכך וכך והודיע להם דרך עבודתו ועשו כך
 ואל תעשו כך, ופשט דבר זה בכל העולם לעבוד את הצורות בעבודות משונות זו מזו ולהקריב
 להם ולהשתחוות, וכיון שארכו הימים נשתכח השם הנכבד והנורא מפי כל היקום ומדעתם
 ולא הכירוהו ונמצאו כל עם הארץ הנשים והקטנים אינם יודעים אלא הצורה של עץ ושל אבן
 וההיכל של אבנים שנתחנכו מקטנותם להשתחוות לה ולעבדה ולהשבע בשמה, והחכמים
 שהיו בהם כגון כהניהם וכיוצא בהן מדמין שאין שם אלוה אלא הכוכבים והגלגלים שנעשו
 הצורות האלו בגללם ולדמותן אבל צור העולמים לא היה שום אדם שהיה מכירו ולא יודעו
 אלא יחידים בעולם כגון חנוך ומתושלח נח שם ועבר, ועל דרך זה היה העולם הולך ומתגלגל
 עד שנולד עמודו של עולם והוא אברהם אבינו.

רמב"ם הלכות עבודה זרה פרק א, הלכה א, ב

בראשית דרכה היתה זו עבודת כוכבים כפשוטה. הכוכבים והמזלות נתפסו כאמצעים שעל ידן הבורא מנהיג את הבריאה, ואנשים עבדו להם מתוך הנחה מוטעית, שרצונו ית' בכך "כמו שהמלך רוצה לכבד העומדים לפניו". א"כ מבחינתם, הקרבת קרבנות לכוכבים ומזלות נתפסה כעבודת ה', ח"ו. ברור שבשלב הזה אף אחד לא כפר בבורא עולם, ואמונה באל אחד, שבאה במסורת מאדם הראשון, היתה נחלת כולם.

אבל זו היתה רק התחלה: "וכיון שארכו הימים נשתכח השם הנכבד והנורא מפי כל היקום ומדעתם ולא הכירוהו". זה היה צפוי: מכיון שבכל עת צרה וצוקה היו פונים בתפילה לכוכבים ומזלות, התרחש תהליך שנקרא במדע בשם "התקה" (displacement), כאשר בתודעת ההמונים החליפו המשרתים, אלו כוכבים ומזלות, את בורא עולם.

כל ההתפתחויות האלה התרחשו לפי הרמב"ם, עוד לפני לידתו של אברהם אבינו. ומה היה בזמנו של אברהם, איך התפתחה ההשקפה של עובדי אלילים ואיך הם הבינו את העולם הסובב? אם נחפש את התשובות במקורות חז"ל, נמצא מעט מאד ולא מספיק, ואין זה במקרה. את הסיבה נגלה בדברי הרמב"ן בפרשת לך לך. הוא שאל, למה התורה לא מספרת, במה זכה אברהם להבטחות הנפלאות והברכות, שהבטיח לו הקב"ה בתחילת הפרשה.

ד'. אברהם אבינו מתוכח עם עובדי אלילים

והנה זאת הפרשה לא בארה כל הענין, כי מה טעם שיאמר לו הקדוש ברוך הוא עזוב ארצך ואיטיבה עמך טובה שלא היתה כמוהו בעולם, מבלי שיקדים שהיה אברהם עובד אלהים או צדיק תמים, וכו' אבל הטעם, מפני שעשו אנשי אור כשדים עמו רעות רבות על אמונתו בהקב"ה, והוא ברח מהם ללכת ארצה כנען וכו', וזה טעם הפרשה. אבל התורה לא תרצה להאריך בדעות עובדי עבודה זרה ולפרש הענין שהיה בינו ובין הכשדים באמונה, כאשר קצרה בענין דור אנוש וסברתם בעבודה זרה שחדשו:

רמב"ן בראשית פרק יב פסוק ב

ובכן, זכותו של אברהם אבינו היתה במסירות נפשו עבור האמונה. הוא היה מוכן להתווכח עם אנשי אור כשדים ללא פחד ומורא, ושילם על כך מחיר כואב. ולמה תורה לא אומרת את זה בפירושו? משום שאין היא מעוניינת "להאריך בדעות עובדי עבודה זרה". התורה שבכתב, וגם מקורות של תורה שבעל פה לא רואים שום ענין להתעמק בהשקפתם של עובדי אלילים, כדי להבין, איך הם ראו את העולם. אבל לאברהם אבינו עצמו היה חשוב להבין את בני שיחו, כי אם אינך מבין את האדם שמולך לעולם לא תוכל לשכנע אותו בכלום. גם אנחנו, שרוצים לדעת, איך נלחמו אבותינו את מלחמות ה', צריכים לקבל מושג כלשהו על השקפותיהם של עובדי אלילים ולהבין את טעותם.

לכן אנו פונים למקורות, שהתגלו בחפירות ארכאולוגיות במשך 150 שנים אחרונות. לא נביא את המיתוסים כלשונם, נסתפק רק בסיכומים קצרים ממש.

בתשובה לשאלה הראשונה, איך התהווה העולם, היו אנשי בבל, שם נולד אברהם, מספרים סיפור מרתק: תחילה הכל בזוג מפלצות, המייצגות את המים המתוקים ואת המים המלוחים. הזוג הזה הוליד שורה של אלילים, ואלו החלו לחגוג ולהרעיש כך, שפקעה סבלנותם של מפלצות, והן החליטו להשמיד את כל צאצאיהם כדי להחזיר את השקט על כנו. אבל אלילים הצעירים התאספו לעמוד על נפשם בהנהגת אחד מהם, בשם מרדוך, ובמלחמה עקובה מדם הרגו את שתי המפלצות. לאחר הקרב נפנה מרדוך לברוא את העולם: הוא ביתר את גופה של מפלצות המים המלוחים לשניים ויצר ממנה את השמים ואת הארץ. אח"כ יצר כוכבים ומזלות, שבהם התגלמו האלילים: אליל אחד בשם שמש התגלם בשמש, שני בשם סין התגלם בירח, ואלילה בשם עשתר (אצל הכנענים שמה היה עשתורת) התגלמה בכוכב נוגה⁵. אח"כ יצר מרדוך את לוח השנה והזמנים, האדמה, הנהרות וההרים ומינה אלים שונים לשליטה בכל אחד מהם.

⁵ במקורות מאוחרים משמע שמרדוך עצמו התגלם בכוכב לכת צדק.

ובכן, בעיני אנשי בבל העולם נברא, אבל לא יש מאין: הוא נוצר על ידי אליל כוחני מתוך כאוס מפלצתי. ומנין בא הכאוס, מנין באו המים מלוחים או מתוקים – על כך לא היו תשובות. מסקנה נוספת מתוך המיתוסים של כשדים ומתוך דברי הרמב"ם (קטע ג') היא שעובדי עבודה זרה לא השתחוו לצורות עץ ואבן מרוב טיפשותם, הם עבדו כוחות רוחניים שמתגלמים בכוכבים ומזלות. היום כל ילד יודע שכוכבים עשויים מחומר גס, ממש כמו כדור הארץ, אבל בעולם העתיק אנשים לא העלו על דעתם אפשרות כזו. הם ראו בכל מה שנמצא למעלה מ"גלגל הירח" יצורים עליונים נכבדים, בעלי שכל ובינה, שניחנו בכוחות על טבעיים. אולם מתוך דאגה לנשים, קטנים ושאר עמי הארץ (כלשון הרמב"ם), עשו כל מיני צורות ופסלים, המרמזים על כוכבים או כחות שונים, כדי שאלו יוכלו להשתחוות להם.

כשאדם המודרני רואה שקיעת השמש, הוא מציין באדישות שהיום נגמר, הערב מתחיל, והגיע זמן להדליק אור. אבל בני אדם, שסובבו את אברהם אבינו בצעירותו, היו רואים את "אל השמש" דוהר בשמים במרכבתו ההדורה בכיוון מערב, ואת סין, אלהי הירח, המלווה בצבא השמים, ממחר לתפוס ממשלתו. תמונה זו היתה מעוררת הרגשה קסומה המשלבת פחד אימים עם התלהבות.

לא רק גורמי השמיים, אלא כמעט כל דבר הסובב את האנשים התקשר בדעתם באיזשהו כח עליון המתגלם בהם.

לפתע החל עולם קסום ומופלא זה להתנפץ תחת מכות של פטיש, אותו אחז אברהם בידו. איך זה קרה?

ה'. תחילת דרכו של אברהם

כשהיה בן שלש שנים יצא מן המערה, הרהר בלבו מי ברא שמים וארץ ואותו. התפלל כל היום כולו לשמש, ולערב שקע השמש במערב וזרחה הלבנה במזרח. כשראה הירח והכוכבים סביב הירח אמר זהו שברא השמים והארץ ואותי, והכוכבים הללו שריו ועבדיו. עמד כל הלילה בתפלה לירח. לבקר שקע הירח במערב וזרח השמש במזרח, אמר אין ביד אלו כח. אדון יש עליהם אליו אתפלל ואליו אשתחוה.

אוצר מדרשים (אייזנשטיין) אברהם אבינו

ו'. אברהם מגלה את בוראו

כיון שנגמל איתן זה התחיל לשוטט בדעתו והוא קטן והתחיל לחשוב ביום ובלילה והיה תמיהה היאך אפשר שיהיה הגלגל הזה נוהג תמיד ולא יהיה לו מנהיג ומי יסבב אותו, כי אי אפשר שיסבב את עצמו, ולא היה לו מלמד ולא מודיע דבר אלא מושקע באור כשדים בין עובדי כוכבים הטפשים ואביו ואמו וכל העם עובדי כוכבים והוא עובד עמהם ולבו משוטט ומבין עד שהשיג דרך האמת והבין קו הצדק מתבוננתו הנכונה, וידע שיש שם אלוה אחד והוא מנהיג הגלגל והוא ברא הכל ואין בכל הנמצא אלוה חוץ ממנו, וידע שכל העולם טועים ודבר שגרם להם לטעות זה שעובדים את הכוכבים ואת הצורות עד שאבד האמת מדעתם, ובן ארבעים שנה הכיר אברהם את בוראו, כיון שהכיר וידע התחיל להשיב תשובות על בני אור כשדים ולערוך דין עמהם ולומר שאין זו דרך האמת שאתם הולכים בה ושיבר הצלמים והתחיל להודיע לעם שאין ראוי לעבוד אלא לאלוה העולם ולו ראוי להשתחוות ולהקריב ולנסך כדי שיכירוהו כל הברואים הבאים, וכו'.

רמב"ם הלכות עבודה זרה פרק א, הלכה ג

"עד שהשיג דרך האמת והבין קו הצדק מתבוננתו הנכונה" – מה בדיוק השיג אברהם, ועל מה הוא התוכח עם בני עירו? האם הוא סיפר להם שיש בורא עולם? אם כן הם, מן הסתם, היו אומרים לו: "איזה חדשות? כל תינוק יודע שיש אלוה שיצר את השמיים ואת הארץ, קוראים לו מרדוך – לא כך? או שלדעתך, זה היה אלוה אחר – נו, מה זה כבר משנה, איך קוראים לו לבורא שמים וארץ?"

ומה היתה תגובתו של אברהם? "עובדי כוכבים הטפשים", כלשונו של הרמב"ם דברו על אליל שלדעתם, יצר את העולם "יש מיש": הוא יצר את השמים ואת הארץ מכאוס הראשון. כלומר, הוא

רק נתן צורה אחרת לחומר שכבר היה בעולם. יתירה מזו, יוצר זה, לפי השקפתם, בעצמו היה חלק מן העולם, אבל אברהם דבר אתם על מי "שברא הכל", את כל העולם יש מעין, וכדברי הרמב"ן:

ז'. **התורה מדברת על בריאה "יש מאין" (ex nihilo)**

הקדוש ברוך הוא ברא כל הנבראים מאפיסה מוחלטת. ואין אצלנו בלשון הקדש בהוצאת היש מאין אלא לשון "ברא".

רמב"ן בראשית פרק א פסוק א

ברור שאם יש סיבה להתהוות העולם מאפיסה מוחלטת, הרי סיבה זאת עצמה איננה חלק מן העולם הנברא בשום אופן. ומכיון שהעולם מסביב הינו גשמי, מוכח מכאן שהסיבה עצמה איננה גשמית כלל. עכשיו נשים לב שכל דבר חומרי מוגבל במרחב (מקום) ובזמן, אבל מי שאינו חומרי, איננו מוגבל לא במקום ולא בזמן. מה זה אומר? לגבי כל מי שמוגבל בזמן למשל, אדם כמונו, יש הבחנה ברורה של נקודות התחלה וסוף. כלומר, אנחנו מבינים שנולדנו ביום מן ימים, ולפני כן העולם איכשהו הסתדר בלעדנו. וכן אנחנו מבינים שיום יבוא, ואנחנו נחלוף מן העולם. אבל לגבי מי שאינו מוגבל בזמן, לא מבחינים לא בתחילה ולא בסוף⁶. הוא מעל הזמן, או במלים אחרות, תמיד היה ולא נוצר יום אחד. לסיכום: מי שברא את עולם החומר, הוא ברא גם את הזמן, שהוא אחד ממאפייני החומר, אבל הוא עצמו מעל הזמן. וכן לגבי המקום: הוא ברא את המרחב, אבל הוא עצמו לא מוגבל בשום מקום.

ח'. **הוא מקומו של עולם**

ויפגע במקום, ר"ה בשם ר' אמי אמר מפני מה מכנין שמו של הקדוש ברוך הוא וקוראין אותו מקום שהוא מקומו של עולם ואין עולמו מקומו, מן מה דכתיב (שמות לג) הנה מקום אתי, הוי הקדוש ברוך הוא מקומו של עולם ואין עולמו מקומו.

בראשית רבה פרשת ויצא פרשה סח

מכיון שבורא עולם אינו מוגבל, הרי הוא אינסופי, וגם כוחו הוא ללא גבול וללא תכלית. מכאן אפשר לעשות צעד אחד קדימה:

ט'. **יחוד ה'**

אלוה זה אחד הוא ואינו שנים וכו', אילו היו אלוהות הרבה היו גופין וגויות, מפני שאין הנמנים השוין במציאותן נפרדין זה מזה אלא במאורעין שיארעו בגופות והגויות, ואילו היה היוצר גוף וגוייה היה לו קץ ותכלית שאי אפשר להיות גוף שאין לו קץ, וכל שיש לגופו קץ ותכלית יש לכחו קץ וסוף, ואלהינו ברוך שמו הואיל וכחו אין לו קץ ואינו פוסק.

רמב"ם הלכות יסודי התורה פרק א, הלכה ז'

האם אפשר לומר שתגליתו אברהם אבינו כלולה בדברי הרמב"ם: "אלוה זה אחד הוא ואינו שנים", ובזה הוא נבדל משכניו שעבדו אלוהות הרבה?

זה כבר קרוב, אבל עדיין לא מספיק: יש בדברי הרמב"ם עומק נוסף.

י'. **מציאות מוכרחת**

הרמב"ם בהלכות יסודי התורה פ"א ה"ב מבאר את עיקרי יסודי האמונה זו"ל: "ואם יעלה על הדעת שהוא (השי"ת) אינו מצוי, אין דבר אחר יכול להמצאות ואם יעלה על הדעת שאין כל

⁶ רמז לקו מחשבה זה אפשר לראות במדרש שהובא בקטע ה': אברהם שם לב לכך ששליטתם של שמש וירח מוגבלות בזמן: בתחילה היום השמש זורחת, אבל בסוף היא בהכרח תשקע, וכן הירח. אבל מי ששולט על שניהם, אינו מוגבל: היה הוה ויהיה.

הנמצאים מלבדו מצויים הוא לבדו יהיה מצוי ולא יבטל הוא לבטולם שכל הנמצאים צריכין לו והוא ברוך הוא אינו צריך להם ולא לאחד מהם."

מציאות השי"ת הנה **מציאות מוכרחת** שאינה תלויה בשום גורם ויתירה מזאת הבריאה אינה מוסיפה לו כלום וגם קודם בריאת העולם היה מלך כאמור: "אדון עולם אשר מלך בטרם כל יציר נברא" וכו' שכל הנמצאים צריכים לו כי לא כמידת בשר ודם מידת הקב"ה כי האומן כשבונה בנין אינו בורא וממציא מכוחו את העץ אלא לוקח עצים שכבר נבראו ומסדרם בבנין כפי רצונו. ובגמר הבנין כאשר אין עוד צורך באומן הרי הוא מסלק את ידו. אבל הוא ית"ש ברא העולם והמציאו **יש מאין** יצר את חומר הגולמי ולא רק הרכיב את המוצר. יתירה מזאת, כל רגע ורגע זקוקה הבריאה לרצונו הנמשך שיתן לה קיום נוסף וכמו שיסדו אנשי כנה"ג המחודש בטובו ככל יום תמיד מעשה בראשית היינו תמיד ממש בכל עת ורגע (נפה"ח שער א פ"ב). מוסיף הרמב"ם שם ה"ג ה"ד: "לפיכך אין אמתתו כאמתת אחד מהם הוא, שהנביא אומר וה' אלוקים אמת הוא לבדו האמת ואין לאחר אמת כאמתתו, והוא שהתורה אומרת אין עוד מלבדו כלומר אין שם מצוי אמת מלבדו כמותו". למדנו מדברי הרמב"ם הגדרה מחודשת במושג אמת ישנה אמת. מוחלטת והיא מציאות השי"ת כל מציאות אחרת היא אמת יחסית ואינה מוחלטת.

ההגדרה המקובלת למושג אמת היא מציאות קיימת בהוה אף שאינה הכרחית בעתיד (שקר הוא העדר המציאות), נמצא לפי"ו שכל הנבראים הם מציאות אמיתית כי הם מציאות קיימת. אך ההגדרה הנכונה היא כך: יש אמת, ויש אמת לאמיתה. כל מציאות שאין קיומה מוכרח מפני תלותה בסיבות ובגורמים שמחוץ לה אשר בהתבטלם תבטל היא או שבכוחם לבטלה ולאבדה - וכזהו היחס שבין השי"ת לנבראים - אינה מציאות אמיתית מוחלטת. אבל מציאות שאינה תלויה בשום גורם ולא יתכן העדרה זו אמת מוחלטת.

כל מציאות הבריאה היא אמת יחסית כי הרי הבריאה מחודשת יש מאין וגם אין קיומה נצחי בהכרח, ואף עתה כאשר היא קיימת אין הכרח שתימצא כי כל קיומה תלוי ומותנה ברצונו ית' בה בכל רגע. משא"כ השי"ת - הוא אינו תלוי בשום גורם, מציאותו היא נצחית, ולא רק שאינו תלוי במסובב אחר אלא מציאותו היא הסיבה לכל הנמצאים, וכדברי הרמב"ם: "כל הנמצאים צריכים לו והוא ב"ה אינו צריך להם". א"כ מציאות השי"ת היא מציאות אמיתית שלא יתכן זולתו כאמור הבריאה מציאותה תלויה ברצונו ית' והבריאה היא הביטוי לרצונו ית'.

הגר"ח פרידלנדר, שפתי חיים, מועדים, חלק א', עמ' צ"ו

א"כ לפי תפיסתו של אברהם, יש שני סוגים שונים של מציאות: אחת - מציאות **מוכרחת** (שא"א להעלות על הדעת שאינה קיימת), שניה - מציאות **אפשרית**. ראינו שבורא עולם היה הוה ויהיה, א"כ הוא לא נוצר, ואין סיבה חיצונית לקיומו. א"כ הוא מוכרח המציאות, שאינו תלוי בשום סיבה, ובזה הוא יחיד ומיוחד. כל מה שקיים חוץ ממנו - קיומו תלוי רק ברצונו של הבורא, ואין לו קיום עצמאי כלל. וזה עומק דברי הרמב"ם: אילו היו שניים, היו מגבילים אחד את השני, והיה כל אחד תלוי בשני, ואי אפשר לייחס זאת לבורא עולם. ע"כ יש רק אחד שמציאותו מוכרחת, וכל יתר הנמצאים התהוו רק ברצונו. יתירה מזו:

י"א. גם אחרי שהתהוו, תלויים הנבראים ברצונו של בורא

לא כמדת ב"ו מדת הקב"ה. כי האדם כשבונה בנין. דרך משל מעץ. אין הבונה בורא וממציא או מכחו העץ רק שלוקח עצים שכבר נבראו ומסדרם בבנין. ואחר שכבר סדרם לפי רצונו. עם שכחו הוסר ונסתלק מהם. עכ"ז הבנין קיים. אבל הוא ית"ש. כמו בעת בריאת העולמות כולם. בראם והמציאם הוא יתברך יש מאין בכחו הבלתי תכליתי. כן מאז כל יום וכל רגע ממש. כל כח מציאותם וסדרם וקיומם. תלוי רק במה שהוא ית"ש משפיע בהם. ברצונו יתברך כל רגע כח ושפעת אור חדש. ולו היה הוא ית' מסלק מהם כח השפעתו אף רגע אחת. כרגע היו כולם לאפס ותהו. וכמו שיסדו אנשי כנה"ג המחודש בטובו בכל יום תמיד מעשה בראשית. היינו תמיד ממש כל עת ורגע.

ספר נפש החיים, שער א, פרק ב

י"ב. אין שום שליט ומושל בעולמו אלא הוא

זה שאנו אומרים שהקב"ה הוא אחד, אינו די שנבין שהוא אחד במציאותו, דהיינו שאין מצוי מוכרח אלא הוא, ושאיין בורא אלא הוא, אבל צריכים אנו להבין עוד, שאין שום שליט ומושל אלא הוא; ואין מנהיג לעולמו או לשום בריה בעולמו אלא הוא; ואין מעכב על ידו, ואין מונע לרצונו, וזהו ששליטתו יחידית וגמורה. והוא הענין מה שנתבאר בכתוב (דברים לב), "ראו עתה כי אני וגו' אני אמית ואחיה וגו' ואין מידי מציל"; וכן נאמר (איוב כג), "והוא באחד ומי ישיבנו" וגו'; וכן אנו מעידים לפניו (שם ט), "מי יאמר אליו מה תעשה". ותדעי שזה יסוד גדול לאמונתנו הודאית:

רמח"ל, דעת תבונות - א - מב

כשאנו אומרים שאין עוד מלבדו ית', הכוונה היא לא רק שאין אלהות מלבדו אלא שאן שום כח שליט מלבדו.

י"ג. שש ידיעות שרשיות

א. כל איש מישראל צריך שיאמין וידע, שיש שם מצוי ראשון קדמון ונצחי, והוא שהמציא וממציא כל מה שנמצא במציאות, והוא האלוך ב"ה:

ב. עוד צריך שידע, שהמצוי הזה ית"ש, אין אמתת מציאותו⁷ מושגת לזולתו כלל, ורק זה נודע בו, שהוא מצוי שלם⁸ בכל מיני שלימות, ולא נמצא בו חסרון כלל. [ואולם דברים אלה ידענום בקבלה מן האבות ומן הנביאים⁹, והשיגום כל ישראל במעמד הר סיני ועמדו על אמתתם בבירור, ולמדום לבניהם דור אחר דור כיום הזה, שכן ציום משה רבינו ע"ה מפי הגבורה, פן תשכח את הדברים אשר ראו עיניך וגו' והודעתם לבניך ולבני בניך. אמנם גם מצד החקירה במופתים הלימודיים יאמתו כל הענינים האלה, ויוכרח היותם כן, וכו']:

ג. עוד צריך שידע, שהמצוי הזה ית"ש, הנה מציאותו מציאות מוכרח שאי אפשר העדרו כלל:

ד. עוד צריך שידע, שמציאותו ית' אינו תלוי בזולתו כלל, אלא מעצמו הוא מוכרח המציאות:

ה. וכן צריך שידע, שמציאותו ית' מציאות פשוט¹⁰ בלי הרכבה וריבוי כלל, וכל השלמיות כלם נמצאים בו בדרך פשוט. פירוש - כי הנה בנפש ימצאו כחות רבים שונים שכל אחד מהם גדרו בפני עצמו. דרך משל, הזכרון כח אחד, והרצון כח אחד, והדמיון כח אחד, ואין אחד מאלה נכנס בגדר חבירו כלל. כי הנה גדר הזכרון גדר אחד וגדר הרצון גדר אחד, ואין הרצון נכנס בגדר הזכרון ולא הזכרון בגדר הרצון, וכן כלם. אך האדון ית"ש איננו בעל כחות שונים, אע"פ שבאמת יש בו ענינים שבנו הם שונים, כי הרי הוא רוצה והוא חכם והוא יכול והוא שלם בכל שלימות. אמנם אמתת מציאותו הוא ענין אחד שכולל באמתתו וגדרו כל מה שהוא שלימות. ונמצא שיש בו כל השלמיות לא כדבר נוסף על מהותו ואמתת ענינו, אלא מצד אמתת ענינו בעצמה שכוללת באמתת כל השלמיות, שאי אפשר לענין ההוא מבלתי כל השלמיות מצד עצמו.

וממה שצריך שידע עוד, שהמצוי הזה ית"ש מוכרח שיהיה אחד ולא יותר. פירוש - שאי אפשר שימצא מצויים רבים שמציאותם מוכרח מעצמו, אלא אחד בלבד צריך שימצא במציאות המוכרח והשלם הזה. ואם שימצאו נמצאים אחרים, לא ימצאו אלא מפני שהוא ימצאם ברצונו, ונמצאים כלם תלויים בו ולא מצוים מעצמם:

⁷ ראשון - כלפי הבאים אחריו שהיא סיבתם, קדמון - אין סוף מבחינת עבר, נצחי - אין סוף מבחינת עתיד.

⁸ מציאותו כפי שהיא באמת.

⁹ מובנת ע"י זולתו. והכוונה היא שאין משיגים את עצמותו, מצד עצמו, כפי שהוא, מבלי יחס לבריאה. אולם אחר שברא את הבריה ניתן לנבא לחקור ולהבין את היחס של הבורא לבריאה.

¹⁰ אין שכל אנוש יכול להבין, מהו שלימות הבורא מצד עצמו, אבל עליו להבין, שכל חסרון הנבא יכול להבחינו כחסרון, אינו קיים בבורא.

¹¹ כלומר, מאחר, ו"אין אמתת מציאותו מושגת לזולתו", מניין אנו יודעים על עצם מציאותו? על זה השיב: א. מקבלה, ב. מחקירה;

¹² אחדותי, לא מוכרח.

ז. נמצא כלל הידיעות השרשיות האלה שש, והם, אמתת מציאותו ית', שלימותו, הכרח המצאו, היותו בלתי נתלה בזולתו, פשיטותו, ויחודו.

רמח"ל דרך ה' ח"א פ"א

לכל המסקנות האלה הגיע אברהם בכוחות עצמו, ואז קרה משהו שאולי גם הוא לא ציפה לו:

י"ד. בורא עולם מתגלה לאברהם אבינו

ויאמר ה' אל אברם לך לך מארצך, וכו', אמר רבי יצחק משל לאחד שהיה עובר ממקום למקום, וראה בירה אחת דולקת אמר תאמר שהבירה זו בלא מנהיג, הציץ עליו בעל הבירה, אמר לו אני הוא בעל הבירה, כך לפי שהיה אבינו אברהם אומר תאמר שהעולם הזה בלא מנהיג, הציץ עליו הקדוש ברוך הוא ואמר לו אני הוא בעל העולם, (שם מ"ה) ויתאו המלך יפיך כי הוא אדוניך, ויתאו המלך יפיך ליפותיך בעולם והשתחוי לו הוי ויאמר ה' אל אברם.

בראשית רבה פרשת לך לך פרשה לט

ט"ו. אברהם מנפץ את האלילים

וימת הרן על פני תרח אביו, רבי חייא בר בריה דרב אדא דיפו תרח עובד צלמים היה, חד זמן נפיק לאתר, הושיב לאברהם מוכר תחתיו, הוה אתי בר אינש בעי דיזבן והוה א"ל בר כמה שנין את, והוה א"ל בר חמשין או שיתין, והוה א"ל ווי ליה להווא גברא דהוה בר שיתין, ובעי למסגד לבר יומי, והוה מתבייש והולך לו, חד זמן אתא חד איתתא טעינה בידה חדא פינך דסולת, אמרה ליה הא לך קרב קודמיהון, קם נסיב בוקלסא בידיה, ותבריהון לכולהון פסיליא, ויהב בוקלסא בידא דרבה דהוה ביניהון, כיון דאתא אבוה א"ל מאן עביד להון כדין, א"ל מה נכפר מינך אתת חדא איתתא טעינה לה חדא פינך דסולת, ואמרת לי הא לך קריב קודמיהון, קריבת לקדמיהון הוה דין אמר אנא איכול קדמאי, ודין אמר אנא איכול קדמאי, קם הדין רבה דהוה ביניהון נסב בוקלסא ותבריןון, א"ל מה אתה מפלה בי, וידעין אנון, א"ל ולא ישמעו אזוניך מה שפיך אומר, וגו'.

בראשית רבה פרשת נח פרשה לח, יג

אברהם לא הצליח לשכנע את שכניו בצדקת דרכו, אע"פ שלא היה להם מה להשיב על טענותיו.

ט"ז. אברהם, יצחק ויעקב הפיצו את אמונתם ברבים

כיון שגבר עליהם בראיותיו בקש המלך להורגו ונעשה לו נס ויצא לחרן, והתחיל לעמוד ולקרוא בקול גדול לכל העולם ולהודיעם שיש שם אלוה אחד לכל העולם ולו ראוי לעבוד, והיה מהלך וקורא ומקבץ העם מעיר לעיר ומממלכה לממלכה עד שהגיע לארץ כנען והוא קורא שנאמר ויקרא שם בשם ה' אל עולם, וכיון שהיו העם מתקבצין אליו ושואלין לו על דבריו היה מודיע לכל אחד ואחד כפי דעתו עד שיחזירהו לדרך האמת עד שנתקבצו אליו אלפים ורבבות והם אנשי בית אברהם ושתל בלבם העיקר הגדול הזה וחבר בו ספרים והודיעו ליצחק בנו, וישב יצחק מלמד ומזהיר, ויצחק הודיע ליעקב ומינהו ללמד וישב מלמד ומחזיק כל הנלוים אליו, ויעקב אבינו למד בניו כולם והבדיל לוי ומינהו ראש והושיבו בשיבה ללמד דרך השם ולשמור מצות אברהם, וצוה את בניו שלא יפסיקו מבני לוי ממונה אחר ממונה כדי שלא תשכח הלמוד, והיה הדבר הולך ומתגבר בבני יעקב ובנלוים עליהם ונעשית בעולם אומה שהיא יודעת את ה', עד שארכו הימים לישראל במצרים וחזרו ללמוד מעשיהן ולעבוד כוכבים כמותן חוץ משבט לוי שעמד במצות אבות, ומעולם לא עבד שבט לוי עבודת כוכבים, וכמעט קט היה העיקר ששתל אברהם נעקר וחוזרין בני יעקב לטעות העולם ותעיותן, וגו'. השגת האל"כ: והיה מהלך וקורא וכו' עד שהגיע לארץ כנען שנאמר ויקרא שם בשם ה' אל עולם. א"ל ותמה אני שהרי היו שם שם

ועבר איך לא היו מוחין, ואפשר כי מוחים היו ולא אירע להם שיצברו את כלמיהם לפי שהיו מתחבאים מהם עד שצא אברהם וצבר כלמי אביו.

רמב"ם הלכות עבודה זרה פרק א, הלכה ג

דברי הרמב"ם הללו, המסתיימים בירידה למצרים, ישמשו לנו כהקדמה לפרק הבא.